

คติความเชื่อและอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการรำบวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ระเบ้าจัมปาศรี

Some Traditions and Identities Reflected in Dancing Performances for Worshipping Religious Places in Northeast Thailand : Rabam Champasi

อุรารมย์ จันทมาลา¹

Ourarom Chantamala¹

บทคัดย่อ

ศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสถานที่เคารพบูชาอยู่หลายแห่ง แห่งหนึ่งคือพระธาตุนาดูนที่จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ด้วยความเชื่อของประชาชนที่จะสักการบูชาจึงมีแนวคิดประดิษฐ์ระเบ้าจัมปาศรีบูชาถึงความเจริญรุ่งเรืองของโบราณสถานตามความเชื่อและแสดงอัตลักษณ์ด้านการฟ้อนที่มาจากภาพจำหลักและท่าฟ้อนพื้นบ้าน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสำรวจ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ จากกลุ่มผู้รู้จำนวน 5 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน 15 คน บุคคลทั่วไปจำนวน 30 คน แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า คตินิยมและอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการรำบวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ พบในระเบ้าจัมปาศรีมาจากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุนาดูน ที่ชาวอีสานศรัทธาต่อองค์พระธาตุ ทำให้มีการสร้างระเบ้าจัมปาศรีขึ้นเพื่อสักการะและมีแรงบันดาลใจจากความรุ่งเรืองของอาณาจักรจัมปาศรี องค์ประกอบการรำบวงสรวงมีแนวคิด รูปแบบ ลีลา ท่ารำ ดนตรี และเครื่องแต่งกายมาจากการผสมศิลปะขอมกับศิลปะอินเดียและการฟ้อนพื้นบ้านเป็นท่ารำที่มีอัตลักษณ์เฉพาะที่สื่อออกมาในการแสดงแบบผสมผสาน

โดยสรุป พระธาตุนาดูนเป็นที่เคารพบูชาของชาวอีสานด้วยความเชื่อทำให้เกิดระเบ้าจัมปาศรีเป็นการรำบวงสรวงศาสนสถานโดยมีแนวคิดการประดิษฐ์ท่าฟ้อนจากอิทธิพลของพุทธศาสนาเกิดการสร้างสรรค์งานอย่างมีแบบแผนและเกิดสุนทรียภาพ ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์สร้างเสริมวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นและประเทศต่อไป

คำสำคัญ : คติ, อัตลักษณ์, การรำบวงสรวง

¹ อาจารย์ภาควิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Lecturer , Faculty of Fine and Applied Arts , Mahasarakham University.

Abstract

There are many religious places of worship in northeast Thailand. Phra Tat Na Dun located in mahasarakham Province is a religious place of worship of all. A relic of the Boddaha was located at this place so people believing in worshipping the relic of Rabam Champasi in order to reflect the prosperity of an ancient city called Champasi and the identity of dancing postures which were composed of dancing postures from ancient sculture and folk dancing postures. This qualitative research was conducted by a documentary study and a field study operated through a survey, an observation, and an interview. Instrument used for collecting data were a survey form, an observation form, and an interview form. The data were drawn from the statements of 5 key informants, 15 casual informant, and 30 general informants. A descriptive analysis was used for presenting the result of data analysis.

Research result revealed that traditions and identities reflected in dancing performances for worshipping religious places in northeast Thailand in case of the dancing performance called Rabam Champasi originated from the belief in the sanctity of Phra Tat Na Dun of northeast people. Thus, dancing postures were created for worshipping the Phra Tat (a relic of the Buddha) and these dancing postures were inspired by the prosperity of Champasi Kingdom. So they mixed with Khmer dancing art, Indian dancing art, and folk dancing art which became a unique identity presented by means of a mixed performance.

In conclusion, religious place located in northeast Thailand are the places of worship of northeast people. Since the belief in the sanctity of religious places, dancing performances are performed for worshipping them and the idea of dancing posture creation is influenced by Buddhism. The creation of dancing performance has its own customary and aesthetics in order to conserve and promote folk culture which leads to tourism development both local and national levels later on.

Keywords : Some Traditions, Identities, Dancing Performances

บทนำ

นักปราชญ์ด้านประวัติศาสตร์และนาฏศิลป์ การละครของไทยเชื่อว่า ที่มาของการแสดงนาฏศิลป์ ของมนุษย์โลกมีสาเหตุแห่งการเกิดอยู่ 2 ประการ ใหญ่ๆ คือ เกิดจากการที่มนุษย์เลียนแบบจากธรรมชาติ เช่น กิริยาท่าทางการเดิน การพ้อนรำ ในลักษณะต่างๆ และเกิดจากการบูชา เช่น บวงสรวง พิธีเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นมีสาเหตุมาจากความกลัว แล้วจึงพัฒนามาเป็นการร้อง การรำ

การรำบูชาบวงสรวงประกอบพิธีกรรมเกิดจากการสร้างสรรค์กันเองในท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่จะเป็นท่ารำที่มาจากหลักฐานที่ปรากฏใน ศาสนสถานส่วนหนึ่ง(สุเมิตร เทพวงศ์. 2548 : 12)

นาฏศิลป์จึงเป็นการแสดงที่ถ่ายทอดออกมาจากอารมณ์ ความรู้สึกภายในจนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ ต่อการเข้าร่วมตัวกันของชุมชน ทำให้เกิดการรำเพื่อการบวงสรวง บูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนหลอมตัวเองเกิดเป็นประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น

ศาสนสถานในภาคอีสานมีพระธาตุ เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีศิลปะการฟ้อนประกอบ พิธีกรรมในช่วงงานนมัสการรวมไปถึงเป็นแหล่ง เรียนรู้ทางวัฒนธรรมประกอบกับศิลปะการฟ้อนที่มีความ หลากหลายในด้านของการแสดงที่มีความ แตกต่างกันในแต่ละจังหวัด (อมรา พงศาพชย์. 2537 : 195)

นอกจากนี้พระธาตุยังเป็นสถานที่ที่ผู้คน ให้ความศรัทธาและกราบไหว้ นับถือเป็นแหล่ง เสริมสร้างความเป็นอันเดียวกันของคนชุมชนใน ท้องถิ่น บุคคลเมื่อมีความเชื่อและศรัทธาในสิ่ง เดียวกันทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่ง ของกันและกัน เกิดสายสัมพันธ์ทางจิตใจนำมาซึ่ง กิจกรรมที่เป็นผลดีต่อส่วนรวมอื่นๆ อีกมากมาย และยังเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั่วไป ประกอบกับศิลปวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานกับ ด้านศาสนาวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคล มีความเชื่อมีแนวคิด ความรู้สึกที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งทางด้านศาสนากับวัฒนธรรมประเพณีที่มีมา ช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ยังคงยึดถือและ ปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัดต่อชีวิตและสังคมไทย พิธีกรรมทางศาสนาทางวัฒนธรรมทำให้ผู้คนมี ความกลมเกลียวสามัคคีกันเป็นปึกแผ่นอันหนึ่ง อันเดียวกัน ด้วยการสักการบูชาและการฟ้อนรำ เป็นต้น

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพุทธศาสน สถานที่ประชาชนเคารพบูชาอยู่หลายแห่ง แห่งหนึ่ง คือพระธาตุนาดูนที่จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นที่ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุศูนย์รวมศรัทธา ของประชาชน มีนาฏยประดิษฐ์ คือระบำจัมปาศรี เกิดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาทั้งส่วนของชุมชนและ สถานศึกษา ซึ่งนาฏยประดิษฐ์ดังกล่าว ล้วนแฝง ไว้ด้วยแนวคิด ค่านิยมคติความเชื่อตลอดจนแสดง อัตลักษณ์ในด้านต่างๆ การศึกษาถึงกระบวนการ ประกอบสร้างของนาฏยประดิษฐ์เพื่อบวงสรวงบูชา พระธาตุนาดูนจะทำให้เห็นภาพสะท้อนของสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนคติความเชื่อและอัตลักษณ์ของ

ชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนสถาน ซึ่งจะ เป็นองค์ความรู้ทางด้านนาฏยศิลป์ที่มีความเชื่อมโยง ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อันจะเอื้อต่อการ สร้างสรรค์งานอย่างมีแบบแผนและเกิดสุนทรียภาพ ตลอดจนจนเป็นการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อ นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นและ ประเทศต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการรำบวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้าน แนวคิด รูปแบบลีลาท่ารำ ดนตรีและการ แต่งกาย
2. เพื่อศึกษาคตินิยมและอัตลักษณ์ ที่ปรากฏในการรำบวงสรวงศาสนสถานใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยนำแนวคิดด้าน การประดิษฐ์ทั่วไปของพจนมาลย์ สมรรคบุตร ใช้ ศึกษาการประดิษฐ์ท่ารำขึ้นโดยเลียนแบบธรรมชาติ เพื่อศึกษารูปแบบ ลีลา ท่ารำ และแนวคิดด้าน การรำบวงสรวงของมาลีณี แก้วเงิน ใช้ศึกษาการ ประดิษฐ์ท่ารำจากภาพจำหลักโบราณ เครื่องแต่ง กายดนตรี

วิธีการศึกษา

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นลักษณะของการวิจัย เชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการศึกษา 4 วิธี คือ ประการ แรกศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องด้านคติความ เชื่อและเอกลักษณ์ นาฏศิลป์และศิลปะการฟ้อน ประการที่สอง ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์จากผู้ให้ ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏยศิลป์ไทย อาจารย์ผู้คิดประดิษฐ์ท่ารำ กระบวนการสร้างงาน นาฏยศิลป์ ประการที่สาม ใช้วิธีการสังเกตแบบ

มีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมสังเกตการณ์แสดง
ประการสุดท้าย เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ เพื่อให้
ให้ข้อมูลและตรวจสอบเนื้อหาวิเคราะห์ อัตลักษณ์
โดยนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ด้วยภาพ
ประกอบโดยมีขอบเขตของการวิจัยดังนี้

1. องค์ประกอบการรำจัมปาตรีเพื่อ
บวงสรวงพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
2. คตินิยมและอัตลักษณ์ที่ปรากฏ
ในการรำจัมปาตรี เพื่อบวงสรวงพระธาตุนาดูน
จังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อและ
อัตลักษณ์ที่ปรากฏในการรำบวงสรวงศาสนสถาน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีองค์ประกอบที่สำคัญ
ได้แก่

1. รูปแบบและกระบวนการประกอบ
สร้างการรำบวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน
จังหวัดมหาสารคาม เป็นที่ประดิษฐานพระบรม
สารีริกธาตุ มีการจัดงานสมโภชและจัดงานเฉลิม
ฉลองเป็นประจำทุกปี โดยผู้คิดประดิษฐ์ระบำ
ขึ้นเพื่อใช้ในการบวงสรวง ชุดระบำจัมปาตรี คือ
อาจารย์ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ ได้คิดประดิษฐ์ทำรำ
ให้กับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งคณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้
สืบทอดการแสดงชุดนี้ไว้

องค์ประกอบของระบำจัมปาตรีประกอบด้วย

- 1.1 แนวคิดการประดิษฐ์ท่ามาจาก
ภาพจำหลักเมืองฟ้าแดดสูงยาง เช่น เสมามิมพา
พิลาบ เสมาสลักรูปเทวดา เสมาทวาราวดีรอบ
พระธาตุยาคู

- 1.2 รูปแบบการแสดงเป็นการรำบูชา
บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้ผู้แสดงเป็นหญิงล้วน

จำนวน 6 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกรำออกมา
ก่อน กลุ่มที่สองรำออกมาในจังหวะที่สอง ในการ
แสดงจะมีรูปแบบ แถวหน้ากระดาน แถวตอน แถว
สามเหลี่ยม หรือแถวตัววี วงกลม แถวเฉียง เป็นต้น
ส่วนท่าจบการแสดงจะเป็นแถวหน้ากระดานและวิ่ง
เข้าพร้อมกัน

- 1.3 ท่ารำเป็นการผสมผสาน เช่น
ท่าท้าวแขนจากไบเสมามิมพาพิลาบ ท่าตั้งมือสูง
จากในเสมาสลักรูปเทวดา ท่าต่อมือสูงจากท่ารำ
โบราณคดีชุดทวาราวดี ท่ารำสวนแถวจากท่ารำ
ดังหวาย ท่าเข้าวงกลมจากท่าพ้อนภูไท เป็นต้น

- 1.4 เครื่องดนตรี ใช้เครื่องดนตรีพื้น
บ้านอีสานได้แก่ โปงกลาง พิณ แคน โหวด กลอง
ฉาบ ไท

- 1.5 เครื่องแต่งกายเลียนแบบการ
แต่งกายจากภาพเสมาจำหลักดัดแปลงเป็นรูป
แบบประยุกต์ผสมกับการแต่งกายพื้นบ้านอีสาน
ประกอบด้วย

- เสื้อรัดอกสีทอง - ผ้าสไบสีเหลือง
- ผ้าถุงไหมสีแดง - ผ้ารัดเอวสีทอง
- เขี้ยวทรงระฆังคว่ำ - สร้อยคอ
- รัดต้นแขน - กำไลข้อมือ
- ต่างหู - เข็มขัด

2. คติความเชื่อและอัตลักษณ์ที่ปรากฏ
ในการรำบวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ

- 2.1 คตินิยมในการรำบูชาบวงสรวง
พระธาตุนาดูนมาจากความเชื่อของศาสนา
พราหมณ์ที่เชื่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ต้องมีการ
สักการบูชา ด้วยการสมโภช และระบำบวงสรวง
เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง ระบำจัมปาตรีจึงเกิดขึ้น
เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงความเจริญรุ่งเรืองเรื่องเรื่องของ
โบราณสถานในจังหวัดมหาสารคามที่มีพระธาตุ
นาดูนซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

- 2.2 อัตลักษณ์ที่ปรากฏในการรำ
บูชาบวงสรวงศาสนสถานที่ปรากฏในรูปแบบ
การแสดงมีการประดิษฐ์ท่ารำจากไบเสมามิมพา

รูปพิมพ์ พิลาบ ทำรำจากระบำโบราณคดีชุด ทวาราวดี และทำพ็อนพื้นเมืองตั้งหวาย สังข์ศิลป์ชัยและพ็อนญไท มีการสร้างอัตลักษณ์ทำรำเฉพาะที่เป็นการผสมผสานท่าเข้าด้วยกัน

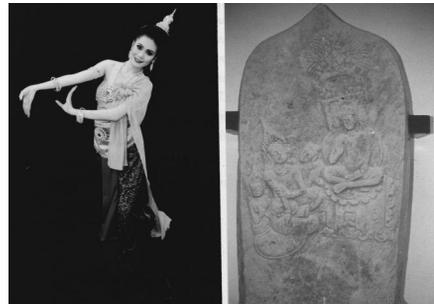
ภาพที่ 1 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุนาดูน

ภาพที่ 2 การแสดงระบำจัมปาศรีของวงแคนชมรมนาฏศิลป์และดนตรีพื้นเมืองมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อปี พ.ศ. 2535

ภาพที่ 3 ระบำจัมปาศรีของภาควิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ภาพที่ 4 เปรียบเทียบท่ารำการใช้แขนในระบำจัมปาศรีกับเสมาจำหลักพิมพ์พิลาบ

ภาพที่ 5 เปรียบเทียบท่ารำการใช้มือสูงในระบำจัมปาศรีกับท่ารำโบราณคดีชุดทวาราวดี

สรุป

คติความเชื่อและอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการร่ายวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากความเชื่อที่มีต่อองค์พระธาตุ นาดูน จึงสร้างระบำจัมปาศรีที่มีแนวคิดประดิษฐ์ท่ารำ ทำพ็อนตามท่าจำหลักในใบเสมานำมาเป็นแนวคิดเกิดเอกลักษณ์เฉพาะที่มีความเป็นรำโบราณคดีแบบอีสานที่ผสมผสานได้อย่างสมบูรณ์ และถือเป็นเอกลักษณ์ทางการแสดงของจังหวัดมหาสารคามที่ใช้เป็นเครื่องสักการบูชาพระธาตุนาดูน

อภิปรายผล

คติความเชื่อและอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการร่ายวงสรวงศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากความเชื่อและศรัทธาที่ชาวอีสาน

ยึดถือในวิถีชีวิต เชื่อว่า องค์พระรัตนตรัยมีความศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยให้ชีวิตมีความสุข ประชาชนทั่วไปที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาได้ร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลององค์พระรัตนตรัยเป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกับโกศล สินธโร (2554 : 67-1) กล่าวว่าระบบความเชื่อส่วนมากจะผูกพันกับหลักศีลธรรม จริยธรรม ปรัชญาตลอดจนศาสนาสอดคล้องกับ ไพฑูรย์ มีกุล (2528 : 90-97) ที่ชาวอีสานยังยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเหนียวแน่น ซึ่งได้รับอิทธิพลต่อกันมาจากบรรพบุรุษ แม้ว่าความทันสมัยจะเข้ามามีบทบาทก็ตามและยังได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานดั้งเดิมในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ผี เทวดา

ส่วนอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการรำบวงสรวงในระบำจัมปาตรีมาจากไบเซมาจำหลักระบำโบราณคดี และทำพ็อนพื้นเมืองเป็นการผสมผสานทำให้เกิดแนวการสร้างงานซึ่ง ผกา เบญจกาญจน์ (2540 : 55) ได้ศึกษารูปแบบท่าทางการรำของภาพจำหลักที่ปรากฏในปราสาทหินพิมาย และสอดคล้องกับความคิดของ สุพรรณิ เหลือบุญชู (2541 : 23) กล่าวว่า ชาวอีสานมีความ

เชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อองค์พระรัตนตรัยจึงสร้างระบำ จัมปาตรีที่มีแนวคิดประดิษฐ์ทำรำทำพ็อนตามท่าจากไบเซมาจำหลักนำมาเป็นแนวคิดเกิดอัตลักษณ์เฉพาะที่มีความเป็นรำโบราณคดีแบบอีสานที่ผสมผสานได้อย่างสมบูรณ์และถือเป็นเอกลักษณ์ทางการแสดงของจังหวัดมหาสารคามที่ใช้เครื่องสักการะบูชาขององค์พระรัตนตรัย และยังมี การสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

1. ส่งเสริมให้ศึกษาแนวทางสร้างสรรค์งานจากการรำบวงสรวงของภาคอื่นๆ
2. ควรศึกษาอัตลักษณ์ที่ปรากฏในการแสดงสร้างสรรค์เพื่อเป็นแนวทางสร้างงานต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากเงินอุดหนุนการวิจัยงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2556 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง

- โกศล สินธโร. (2554). *ศาสนาและวัฒนธรรม*. นครราชสีมา : มิตรภาพการพิมพ์.
- ผกา เบญจกาญจน์. (2540). *เอกสารประกอบการสอนนาฏศิลป์วิทยาลัยครูบุรีรัมย์*. บุรีรัมย์ : วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- สุมิตร เทววงศ์ . (2548). *นาฏศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุพรรณิ เหลือบุญชู. (2541). *ดนตรีและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). *วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

